

Zygmunt Bauman

Důsledky
pro člověka

Mladá fronta 1999

Co dál po národním státě?

„Sociální politika dřívější generace byla založena na víře, že národy, a v rámci národů obce, mohou kontrolovat své bohatství; nyní se mezi obcí a ekonomikou otevírá propast“ – konstatuje Richard Sennett.¹

S rostoucí energií celkové rychlosti pohybu – nebo jak říká David Harvey, s tím, jak se čas a prostor „stlačují“ – se některé objekty pohybují rychleji než jiné. „Ekonomika“ – kapitál, který znamená peníze a jiné zdroje potřebné k tomu, aby se vyráběly věci, vydělávalo více peněz a vyrábělo ještě více věcí – se hýbe rychle; natolik rychle, že má neustále o krok náskok před jakoukoli (tradičně teritoriální) obcí, která se může snažit ovládnout a přesměrovat její cesty. Přínejmenším v tomto případě vede redukce cestovní doby na nulu k nové kvalitě: k naprostému odbourání prostorových omezení či spíše k naprostému „překonání přitažlivosti“. Všechno, co se pohybuje rychlostí přibližující se rychlosti elektronického signálu, je prakticky osvobozeno od omezení daných územím, na kterém se to zrodilo, k němuž to směřuje nebo kterým to cestou prochází.

Důsledky této emancipace nedávno ve svém komentáři dobře vystihl Martin Woollacott:

Švédsko-švýcarský konglomerát Asea Brown Boveri ohlásil, že v západní Evropě hodlá zredukovat počet svých zaměstnanců o 57 000, přičemž vytvoří jiná pracovní místa v Asii. Následovalo oznámení Electroluxu, že svou celkovou pracov-

ní sílu sníží, především v Evropě a Severní Americe, o 11 procent. Významné škrty oznámila také společnost Pilkington Glass. V pouhých deseti dnech omezily tři evropské firmy počet pracovních míst měrou, která je srovnatelná s počtem nových pracovních příležitostí, jež slibují vytvořit poslední návrhy francouzské a britské vlády...

Jak je obecně známo, Německo ztratilo v pěti letech milión pracovních míst a německé firmy čile budují podniky ve východní Evropě, Asii a Latinské Americe. Jestliže se západoevropský průmysl masivně přesouvá mimo západní Evropu, potom je třeba všechny diskuse o nejlepším přístupu vlády k nezaměstnanosti brát s rezervou.²

Hospodářská bilance toho, co se kdysi zdálo být nepostradatelným rámcem veškerého ekonomického myšlení – *Nationalökonomie* –, se čím dál tím víc stává účetní fikcí. Jak uvádí Vincent Cable v knížce, jež nedávno vyšla v nakladatelství Demos, „přestalo být jasné, co znamená označovat Midland Bank nebo ICL za britské společnosti (nebo když na to přijde, označovat za britské takové společnosti jako British Petroleum, British Airways, British Gas nebo British Telecom)... Ve světě, kde již kapitál nemá žádné stálé bydliště a finanční toky jsou z větší části mimo kontrolu národních vlád, přestává fungovat řada pák hospodářské politiky.“³ Alberto Melucci zase tvrdí, že rapidně rostoucí vliv nadnárodních – „planetárních“ – organizací „měl ten efekt, že urychlil vylučování slabých oblastí a zároveň vytvořil nové kanály pro alokaci zdrojů, které byly přinejmenším z části vyňaty zpod kontroly různých národních států“.⁴

Jak říká G. H. von Wright, „zdá se, že národní stát eroduje nebo snad přímo ‚odumírá‘. Síly způsobující erozi jsou *transnacionální*.“ Jelikož jediným rámcem bilance a jediným zdrojem efektivní politické iniciativy zůstávají národní státy, „transnacionálnost“ staví tyto erozní síly mimo sféru záměrného, cílevědomého

a potenciálně racionálního jednání. Tak jako všechno, co se takovému jednání vymyká, jsou i tyto síly, jejich podoby a působnost obestřeny mlhou tajemství; jsou spíše předmětem dohadů než spolehlivé analýzy. Von Wright to vyjadřuje takto:

Formující síly transnacionální povahy jsou do velké míry anonymní, takže je těžké je identifikovat. Nepředstavují ucelený systém či řád. Jsou konglomerátem systémů, s nimiž manipulují převážně „neviditelní“ aktéři... [neexistuje] jednota nebo záměrná koordinace těchto sil... „Trh“ není vyjednávací interakcí soutěžících sil, ale spíše změtí zmanipulovaných požadavků, uměle vytvořených potřeb a touhy po rychlém zisku.⁵

To všechno obklopuje pokračující proces „odumírání“ národních států aurou přírodní katastrofy. Jeho příčiny se plně nechápou, nelze ho přesně předpovědět, i kdyby příčiny známy byly, a rozhodně mu není možno zabránit, i kdyby byl předpovězen. Pocit znepokojení, tuto očekávatelnou reakci na situaci, v níž chybějí jasné kontrolní páky, případně a pronikavě zachytil Kenneth Jowitt v názvu knihy *Nový světový neřád*. Po celou moderní éru jsme si postupně zvykali na představu, že řád znamená „mít kontrolu“. Právě tento předpoklad kontroly – ať už opodstatněný, nebo pouze iluzorní – nejvíce postrádáme.

Dnešní „nový světový neřád“ nelze uspokojivě vysvětlit pouze odkazem na okolnost, která představuje nejbezprostřednější a nejzřejmější důvod pocitu bezradnosti a zděšení, totiž na „kocovinu“ z nečekaného konce Velkého schizmatu a náhlého kolapsu zavedené politiky mocenských bloků – byť by to skutečně byl tento kolaps, co bylo roznětkou aktivující „nový neřád“. Představa globálního zmatku spíše odráží nové vědomí (jemuž náhlý zánik politiky bloků napomáhá, není však nutně jeho příčinou) v podstatě živelné a nahodilé povahy věcí, které se dříve zdály být pod

přísnou kontrolou nebo alespoň „technicky zvládnutelné“.

Nelze říci, že před zhroucením komunistického bloku nebyla povaha celkové situace nahodilá, nevyzpytatelná a vrtkává; v důsledku toho, že veškerou energii a myšlení pohlcovalo každodenní obnovování světové mocenské rovnováhy, však pravý stav věcí tolik nebil do očí. Rozdělením světa vytvořila mocenská politika dojem celistvosti. Náš rozdělený svět působil jako celek, protože každému koutku na zeměkouli se připisoval jistý význam v „globálním řádu věcí“, tj. v konfliktu dvou mocenských táborů a v úzkostlivě strážené, i když vždy vratké rovnováze. Svět byl celkem, neboť v něm nebylo nic, co by nezapadalo do tohoto schématu, a nic nebylo lhostejné z hlediska rovnováhy mezi dvěma mocnostmi, které si přivlastnily značnou část světa a na zbytek vrhly stín tohoto rozdělení. Všechno na světě mělo nějaký význam a tento význam vyvěral z rozštěpeného, a přesto jediného centra – ze dvou ohromných mocenských bloků navzájem sevřených, spoutaných a do sebe zaklíněných v totálním konfliktu. Když Velké schizma pominulo, svět přestal působit jako celek; vypadá spíš jako pole roztroušených a nesourodých sil, které krystalizují na místech, jež je těžko předpovědět, a získávají impulsy, které ve skutečnosti nikdo neumí zbrzdit.

Krátce řečeno, *zdá se, že dnes nikdo nemá kontrolu*, a co je ještě horší, není jasné, jak by taková kontrola mohla za daných okolností vypadat. Stejně jako dříve jsou všechny uspořádávající iniciativy a kroky lokální a věcně orientované, ale už neexistuje lokalita dostatečně razantní na to, aby hovořila za lidstvo jako celek nebo aby jí lidstvo naslouchalo a řídilo se tím, co sděluje. Není už ani jedna věcná otázka, která by mohla uchopit a obsáhnout totalitu globální situace a na které by se zároveň bylo možno globálně shodnout.

UNIVERZALIZUJEME SE NEBO JSME GLOBALIZOVÁNI?

Dnes módní pojem *globalizace* vyjadřuje (s malým přínosem pro intelektuální jasnost) právě tento nový, nepříjemný dojem, že „se nám věci vymykají z rukou“. V nejhlubším významu tlumočeném ideou globalizace se odráží neurčitost a neuspořádanost světové situace, která se žene kupředu vlastní setrvačností; absence centra, nějakého ovládacího panelu, správné rady, řídicího úřadu. Globalizace je jen jiné jméno pro Jowittův „nový světový neřád“.

Tento rys, který je s představou globalizace nerozlučně spojen, ji zásadním způsobem odlišuje od ideje, již zjevně nahradila, totiž od ideje „univerzalizace“, která byla kdysi neodmyslitelnou součástí moderního diskursu o globálních záležitostech, dnes se však již neuplatňuje, v podstatě o ní není slyšet a možná na ni zapomněli vlastně úplně všichni s výjimkou filosofů.

Tak jako pojmy „civilizace“, „vývoj“, „konvergence“, „konsensus“ a řada dalších klíčových termínů raného a klasického moderního myšlení, vyjadřovala také idea „univerzalizace“ přání, úmysl a odhodlání vytvářet řád. Kromě toho, co podtrhovaly ostatní spřízněné termíny, znamenala *univerzální řád – vytvářeni řádu* v univerzálním, vskutku globálním měřítku. Stejně jako ostatní uvedené pojmy se pojem univerzalizace vynořil s přílivem vynalézavosti moderních schopností a ambicí moderního intelektu. Celá tato rodina pojmů jednohlasně oznamovala vůli změnit svět oproti tomu, jaký byl, udělat jej lepším a tuto změnu a zlepšení rozšířit do globálních, všelidských rozměrů. Vedle toho vyhlášovala záměr připodobnit navzájem životní podmínky, a s nimi i životní naděje, všech lidí na všech místech – možná je dokonce zcela vyrovnat.

Nic z toho nezbylo ve významu slova globalizace, jak se utvářel v současném diskursu. Tento nový termín odkazuje především ke globálním účinkům, noto-

ricky nezamýšleným a nepředvídaným, nikoli ke globálním *iniciativám a předsevzetím*.

Ano, říká, naše jednání může mít a často také má globální účinky; nemáme ale prostředky k tomu, abychom jednání globálně plánovali a realizovali, a ani dobře nevíme, jak bychom je mohli získat. „Globalizace“ nemá co dělat s tím, v co všichni, nebo alespoň ti nejvynalézavější a nejpodnikavější z nás, doufají a co chtějí *udělat*. Týká se toho, *co se nám všem děje*. Idea „globalizace“ bezprostředně souvisí s von Wrightovými „anonymními silami“ působícími v nezměrné – mlhou obestřené a rozbředlé, neprůchodné a nezkratné – „zemi nikoho“, jež se rozpíná mimo dosah schopnosti kteréhokoli konkrétního člověka rozvrhovat jednání a jednat.

Jak se mohlo stát, že tato ohromná rozloha člověkem vytvořené divočiny (nikoli „přírodní“ divočiny, již se modernita rozhodla dobýt a zkrotit, nýbrž – abychom parafrázovali šťastný výraz Anthonyho Giddense – „*fabrikované džungle*“, postdomestikované divočiny, která se vynořila *po* dobytí a jako jeho důsledek) najednou vyvstala před našimi zraky? A odkud vzala onu impozantní úpornost a odolnost, jež se od dob Durkheima mají za charakteristické rysy „tvrdé reality“?

Jedním z možných vysvětlení je náš silící dojem slabosti, vlastně až nemohoucnosti, tradičních a samozřejmých uspořádávajících institucí.

Cestné místo mezi těmito institucemi zaujímal po celou moderní éru stát. (Člověk je v pokušení říci *teritoriální stát*, ale představa státu a představa „územní svrchovanosti“ se v moderní praxi a teorii natolik smísily, že spojení „*teritoriální stát*“ působí pleonasticky.) Smysl „státu“ spočíval právě v tom, že byl institucí nárokuje si legitimní právo (a honosící se dostatečnými prostředky k jeho uplatnění) zavádět a prosazovat pravidla a normy poutající běh událostí v rámci určitého teritoria; pravidla a normy, které – jak se doufalo a očekávalo – změny nahodilost v determinaci, nejed-

noznačnost v *Eindeutigkeit*, nepravidelnost v pravidelnost, zkratka a dobře, prales v pečlivě rozparcelovanou zahradu, chaos v řád.

Uspořádat určitou část světa znamenalo založit stát vybavený svrchovaným právem zavádět řád. Nutně to také znamenalo ambici vnutit jistý preferovaný model řádu na úkor jiných, konkurenčních modelů. K tomuto cíli se dalo dospět jedině vozidlem nového státu – nebo bylo třeba obsadit místo za volantem ve státě už existujícím.

Max Weber definoval stát jako instituci s monopolem na donucovací prostředky a jejich použití v rámci určitého svrchovaného teritoria. Cornelius Castoriadis varuje před velmi rozšířeným sklonem zaměňovat stát a sociální moc jako takovou. Trvá na tom, že „stát“ souvisí s určitým způsobem distribuce a kondenzace sociální moci, čímž má na mysli vystupňovanou schopnost „řídít“. „Stát“, říká Castoriadis, „je entita *oddělená od kolektivity* a ustavená takovým způsobem, aby zajišťovala trvalost tohoto oddělení.“ Označení „stát“ bychom měli vyhradit „pro případy, kdy jde o instituci ustavenou v podobě *státního aparátu*, což implikuje oddělenou občanskou, církevní nebo vojenskou – i kdyby jen rudimentární – „byrokracii“, jinými slovy, hierarchickou organizaci s vymezenou sférou kompetence“.⁶

Takové „oddělení sociální moci od kolektivity“ však rozhodně nebylo nahodilou událostí, jedním z vrtochů historie. Vytváření řádu vyžaduje obrovské úsilí a ustavičnou snahu sbírat, přelévát a kondenzovat moc, což si zase žádá značné prostředky, které je s to shromáždit, soustředit a rozvinout *pouze* stát ve formě hierarchického byrokratického aparátu. Legislativní a exekutivní svrchovanost moderního státu se *musela posadit na „trínožku“ vojenské, hospodářské a kulturní svrchovanosti*, jinými slovy, musela ovládnout prostředky, jež kdysi rozvíjela rozptýlená ohniska sociální moci, které ale všechny nyní ke svému ustavení a zachování potřebuje státem spravovaný

1 7 rád. Účinná řádovotná schopnost byla nemyslitelná, pokud ji nepodporovala schopnost účinně bránit území před výzvami jiných modelů řádu, přicházejícími jak zvenčí, tak zevnitř, schopnost bilancovat *Nationalökonomie* a schopnost soustředit dostatek kulturních zdrojů k zachování identity a svéráznosti státu prostřednictvím charakteristické identity jeho příslušníků.

2
3 Jen málo národů aspirujících na vlastní státní suverenitu bylo natolik velkých a oplývalo takovými zdroji, že byly s to projít touto náročnou zkouškou a o suverenitě a státnosti mohly uvažovat jako o *realistické* šanci. Doba, kdy se uspořádávající práce prováděla a byla garantována primárně, možná výhradně prostřednictvím instituce svrchovaného státu, byla proto dobou relativně malého počtu států. Ustavení jakéhokoli svrchovaného státu navíc zpravidla vyžadovalo potlačení státočinných ambicí řady menších národů: podrytí či vyvlastnění toho, co měly – ať toho bylo soběstačnosti – ze zárodečné vojenské schopnosti, ekonomické soběstačnosti a kulturní svéráznosti.

Za takových okolností byla „globální scéna“ divadlem *mezistátní* politiky, která se prostřednictvím ozbrojených konfliktů, vyjednávání nebo obojího zaměřovala v prvé řadě na vytyčení a zabezpečení („mezinárodní zaručení“) hranic, jež oddělovaly a uzavíraly teritorium legislativní a exekutivní svrchovanosti každého státu. „Globální politika“ – pokud měla zahraniční politika svrchovaných států nějaký globální horizont – se týkala především dodržování principu plné a nezpochybňované svrchované vlády každého státu nad svým územím, odstraňování těch několika „bílých míst“, které ještě zbývaly na mapě světa, a odrážení nebezpečí nejednoznačnosti, jež povstávalo z příležitostně se překrývajícími suverenitami nebo z nevyřešených územních nároků. Scestný, nicméně rozhodný hold této vizi složil první, zakládající zasedání Organizace africké jednoty, jež ve svém hlavním rozhodnutí jednomyslně vyhlásilo posvátnost a nezměnitelnost hranic všech nových států, které přece

byly podle obecné shody veskrze umělými produkty koloniálního dědictví. Představa „globálního řádu“ se zkrátka scvrkla na souhrn určitého počtu lokálních řádů, z nichž každý byl ve skutečnosti udržován a regulován vždy pouze jedním teritoriálním státem. Očekávalo se, že všechny státy se spojí k obraně regulačních práv jednoho každého z nich.

Tento rozparcelovaný svět svrchovaných států po téměř půlstoletí a až do nedávna překlenovaly dva *mocenské bloky*. Každý z nich prosazoval rostoucí stupeň koordinace mezi řády ovládanými jednotlivými státy uvnitř sféry své „metasvrchovanosti“, jež se opírala o předpoklad vojenské, ekonomické a kulturní nedostatečnosti samostatných států. Postupně, nicméně neúnavně – a v politické praxi rychleji než v politické teorii – se začal uplatňovat nový princip *nadstátní* integrace. Na „globální scénu“ se stále častěji nazíralo jako na *jeviště koexistence a konkurence skupin států, nikoli států samých*.

Nepřímým potvrzením tohoto nového principu byla Bandungská iniciativa, navrhuující ustavení inkongruentního „neblokového bloku“, a následné opakované integrační snahy nezačleněných států. Tuto iniciativu však důsledně a účinně podryvaly dva superbloky, které zůstaly jednomyslně přinejmenším v jedné věci: oba pokládaly zbytek světa za soudobý protějšek „bílých míst“, které zbyly v devatenáctém století po závodech v budování a ohraňování států. Nezačleněnost, odmítnutí připojit se buď k jednomu, nebo druhému superbloku, zatvrzelé lpění na překonaném a stále zastaralejším principu státu obdařeného nejvyšší svrchovaností – v tom se v éře bloků spatřoval ekvivalent nejednoznačnosti „země nikoho“, s níž zuby nehty, v konkurenci, a přesto bok po boku, bojovaly moderní státy ve své formativní fázi.

Politická nadstavba éry Velkého schizmatu zastínila hlubší, a jak dnes vychází najevo, původnější a trvalejší odchylky v řádovotném mechanismu. Změna ovlivnila především roli státu. Všechny tři podpěry

„třínožky svrchovanosti“ se nenapravitelně poškodily. Vojenská, ekonomická a kulturní soběstačnost, a vlastně samonosnost státu – jakéhokoli státu – přestala být schůdnou variantou. Aby si státy uchovaly schopnost kontrolovat zákon a řád, byly nuceny hledat spojení a dobrovolně se vzdávat stále větších porcí své suverenity. Když byla opona nakonec stržena, ukázala se neznámá scéna zaplněná bizarními postavami.

Nyní zde byly státy, které vůbec nikdo nenutil vzdát se suverénních práv, jež se jich však samy aktivně a dychtivě snažily zbavit a žebaly o to, aby jim jejich suverenita byla odňata a rozpustila se v nadstátních formacích. Objevila se zde dosud neznámá či zapomenutá lokální „etnika“ – dávno mrtvá, ale znovu vzkříšená, nebo taková, o kterých nikdo nikdy neslyšel, avšak nyní se včas vynalezla. Často jsou příliš malá, nuzující a nezpůsobila projít jakoukoli z tradičních zkoušek svrchovanosti, nicméně požadující svůj vlastní stát, stát se vši stafáží politické suverenity a s právem zákonodárné a exekutivně spravovat řád na vlastním území. Byly zde staré i nové národy, které unikly z federalistických klecí, v nichž je proti jejich vůli věznila nyní již vyhaslá komunistická supermocnost, ale nově nabyté svobody samostatně rozhodovat užily pouze k tomu, aby svou politickou, hospodářskou a vojenskou nezávislost nechaly rozplynout v evropském trhu a NATO.⁷ Nová šance obsažená v ignorování přísných a náročných podmínek státnosti nalezla své potvrzení v desítkách „nových národů“, které jako o závod instalují své úřadovny uvnitř již tak dost přeplněné budovy Spojených národů, u níž se nepočítalo s tím, že by měla pojmout tak obrovské množství „rovných“.

Představa státnosti je tak nesmírně populární paradoxně právě díky zániku státní svrchovanosti, nikoli jejímu triumfu. Eric Hobsbawm sarkasticky odhadl, že jestliže mohou mít ve Spojených národech Seychely stejně silný hlas jako Japonsko, „většinu členů Spojených národů budou záhy tvořit jakási (republikán-

ská) knížectví Saxe-Coburg-Gotha a Schwarzburg-Sonderhausen konce dvacátého století“.⁸

NOVÉ VYVLASTNĚNÍ: NYNÍ JDE O STÁT

Od nových států se dnes stejně jako od těch starších v jejich stávající podobě očekává, že nebudou vykonávat většinu funkcí, v nichž se kdysi spatřoval *raison d'être* byrokracie národního státu. Nejnápadnější z funkcí, které ortodoxní stát odhodil nebo které byly vyrvány z jeho rukou, je udržování oné „dynamické rovnováhy“, již Castoriadis charakterizuje jako „přibližnou rovnost mezi rytmy růstu spotřeby a zvyšování produktivity“. Dříve tento úkol vedl svrchované státy k tomu, aby vždy po nějaké době opětovně uvalovaly dovozní a vývozní omezení a celní bariéry nebo se uchylovaly ke státem řízené Keynesovské stimulaci vnitřní poptávky.⁹ Dnes je jakákoli kontrola takové „dynamické rovnováhy“ mimo možnosti a vlastně i mimo ambice drtivé většiny jinak suverénních (v přísném smyslu regulace řádu) států. Sám rozdíl mezi vnitřním a globálním trhem, či obecněji řečeno, mezi „uvnitř“ a „vně“ státu, je stále těžší obhájit v nějakém jiném než v tom nejužším smyslu „kontroly území a populace“.

Všechny tři opory třínožky svrchovanosti se nyní podlamují. Rozklad ekonomické podpěry je pravděpodobně prvotní. Národní státy přestávají být s to bilancovat, neboť se řídí výhradně politicky artikulovanými zájmy obyvatelstva ve sféře své politické suverenity, a tak se stále více proměňují v exekutory a zmocněnce sil, jež nemají šanci politicky kontrolovat. Podle šířavého odsudku radikálního latinskoamerického politického analytika globální finanční trhy díky nové „poréznosti“ všech údajně „národních“ ekonomik a efemérnosti, nepostižitelnosti a neteritorialitě prostoru, v němž fungují, „vnucují své zákony a nařízení pla-

netě. „Globalizace“ není nic jiného než totalitární prodloužení jejich logiky na všechny aspekty života.“ Státy nemají dostatek prostředků a manévrovací svobody, aby mohly tomuto tlaku odolat – z toho prostého důvodu, že „stačí několik minut, aby se podniky i státy samy zhroutily“:

V kabaretu globalizace předvádí stát striptýz a na konci představení mu zbývá jen holá nezbytnost: jeho represivní moc. Když je jeho materiální základna zničena, jeho svrchovanost a nezávislost anulována a jeho politická třída potlačena, stává se národní stát pouhou bezpečnostní službou pro megaspolečnosti...

Noví páni světa nemají potřebu přímo vládnout. Úkolem spravovat záležitosti jejich jménem jsou pověřeny národní vlády.¹⁰

V důsledku neomezeného a nezastavitelného šíření pravidel volného obchodu a především volného pohybu kapitálu a financí se „ekonomika“ postupně stále více vyjímá zpod politické kontroly; vždyť základním významem slova „ekonomika“ je „oblast nepolitického“. Očekává se, že o to, co zbylo z politiky, se tak jako za starých dobrých časů postará stát, avšak ničeho z toho, co souvisí s hospodářským životem, se stát nesmí ani dotknout. Každý pokus v tomto směru by vyvolal okamžitou a zuřivou trestnou akci světových trhů. Zase jednou by se ke zděšení právě vládnoucího týmu v celé nahotě ukázala ekonomická neschopnost státu. Podle propočtů Reného Passeta¹¹ dosahují čisté spekulativní měnové finanční transakce celkového objemu 1300 miliard dolarů denně, tedy padesátkrát většího, než je objem komerčních aktivit, a téměř stejného, jako je celková částka ve výši 1500 miliard dolarů, již představují veškeré rezervy všech „národních bank“ na světě. „Žádný stát,“ uzavírá Passet, „tak nemůže odolávat spekulativním tlakům trhů déle než pár dní.“

Stát má plnit jediný ekonomický úkol, jenž mu byl ponechán – zajistit „vyrovnaný rozpočet“ pomocí regulace a tlumení lokálních tlaků volajících po silnějších státních zásazích do podnikání a po obraně obyvatel před nejhroživějšími důsledky tržní anarchie. Jak před nedávnem zdůraznil Jean-Paul Fitoussi,

takový program však není možno uskutečnit, není-li ekonomika tím či oním způsobem vyňata z oblasti politiky. Ministerstvo financí bezpochyby zůstane i nadále nutným zlem, ale bez ministerstva pro ekonomické záležitosti (tj. bez řízení ekonomiky) bychom se v ideálním případě obešli. To jinými slovy znamená, že vláda by měla být zbavena odpovědnosti za makroekonomickou politiku.¹²

Na rozdíl od často opakovaného (nicméně proto ještě o nic pravdivějšího) přesvědčení není mezi novou exteritorialitou kapitálu (úplnou v případě financí, téměř úplnou v případě obchodu a značně rozvinutou v případě průmyslové výroby) a růstem počtu nových křehkých a slabých svrchovaných států logický ani pragmatický rozpor. Horečnatá snaha vybojovávat stále nové a stále bezmocnější a chudší „politicky nezávislé“ teritoriální entity nejde proti duchu globalizačních ekonomických tendencí; politická fragmentace není „zarážkou kola“ vznikající „světové společnosti“, spojené volným oběhem informací. Mezi „globalizací“ všech aspektů ekonomiky a obnověním důrazem na „teritoriální princip“ existuje naopak vztah úzké spřízněnosti, vzájemného podmiňování a oboustranného posilování.

Pokud jde o svobodu jejich pohybu a neomezenou možnost sloužit svým cílům, globální finance, obchod a informační průmysl závisí na politické fragmentaci – na rozdrobení světové scény. Lze říci, že ve všech těchto případech se rozvinul nezadatelný zájem na „slabých státech“, tj. na takových státech, které jsou

slabé, nicméně nepřestávají být státy. Ať už cíleně, nebo bezděčně vzniklé mezistátní, nadlokální instituce, působící s dovolením globálního kapitálu, koordinovaně tlačí všechny členské i nezávislé státy k tomu, aby systematicky ničily všechno, co by mohlo zastavit nebo zpomalit volný pohyb kapitálu a omezit tržní svobodu. Předběžnou a poslušně dodržovanou podmínkou vzniku nároku na finanční pomoc světových bank a peněžních fondů je dokořán otevřít brány a vzdát se jakékoli myšlenky na samostatnou hospodářskou politiku. Slabé státy – to je přesně to, co Nový světový řád, jenž až podezřele často vypadá spíše jako nový světový neřád, potřebuje k svému zachování a reprodukci. Slabé státy, kvazistáty, lze snadno přimět k (užitečné) roli lokálních policejních okrsků zajišťujících onu trochu pořádku, již je třeba k podnikání, u níž však nehrozí, že by byla nějakou faktickou brzdou svobody globálních společností.

Oddělení ekonomiky od politiky a osvobození ekonomiky od regulačních zásahů politiky, které vede k ochromení politiky coby účinné síly, věští mnohem víc než pouhý posun v distribuci sociální moci. Jak uvádí Claus Offe, politická síla jako taková – „schopnost přijímat kolektivně závazná rozhodnutí a realizovat je“ – se stala problematickou. „Plodnější než se ptát, co se má udělat, by mohlo být zkoumání, zda vůbec existuje někdo, kdo je s to vykonat, co je třeba.“ Jelikož „hranice začaly být proniknutelné“ (jistěže velmi selektivně), „svrchovanost je pouze nominální, moc anonymní a její těžiště vyprázdněné“. Posud jsme daleko od konečného cíle cesty; proces pokračuje a zdá se, že nezadržitelně. „Panující model je možno charakterizovat jako ‚povolování brzd‘: deregulace, liberalizace, flexibilita, rostoucí pohyblivost a usnadňování finančních transakcí na trzích nemovitostí a pracovní síly, zmírňování daňových břemen atd.“¹³ Čím důležitější se tento model aplikuje, tím méně moci zůstává v rukou instituce, která jej pomáhá prosadit, a tím menší možnost má tato stále bezmocnější instituce

ustoupit od jeho uplatňování, kdyby si to přála nebo kdyby ji k tomu nutil tlak okolností.

Jedním z nejzávažnějších důsledků nové globální svobody pohybu je, že je stále těžší, snad zhořle nemožné, přetavit sociální problémy v účinné kolektivní jednání.

GLOBÁLNÍ HIERARCHIE MOBILITY

Připomeňme si ještě jednou, na co před mnoha lety ve své průkopnické studii *The Bureaucratic Phenomenon* poukázal Michel Crozier: veškerá dominance využívá v podstatě stejnou strategii – dominantní straně zajistit co nejvíce manévrovací volnosti a svobody a svobodu rozhodování ovládané strany okleštit co nejprůběžnějšími omezeními.

Vlády států, které tuto strategii kdysi s úspěchem uplatňovaly, ji nyní musejí trpně snášet. Hlavním zdrojem překvapení a nejistoty je dnes chování „trhů“ – zejména světových financí. Není tedy těžké rozumět tomu, že nahrazení teritoriálních „slabých států“ nějakou podobou globální legislativní a regulativní moci by poškodilo zájmy „světových trhů“. A tak je nasnadě předpokládat, že politická fragmentace a ekonomická globalizace si zdaleka neodporují a nejdou proti sobě, ale že jsou naopak blízkými spojenci a spřeženci.

Integrace a parcelování, globalizace a teritorializace jsou vzájemně se doplňující procesy. Přesněji řečeno, jde o dvě stránky téhož procesu: procesu celosvětové redistribuce svrchovanosti, moci a svobody jednání, jež spustil (i když rozhodně nedeterminoval) radikální skok v technologii rychlosti. Koincidence a vzájemné proplétání syntézy a rozptylu, integrace a rozkladu rozhodně nejsou nahodilé a ještě méně jsou přístupné nějakému korigujícímu zásahu.

Díky této souběžnosti a proplétání dvou zdánlivě

protikladných tendencí, jež obě uvádí do pohybu rozvratnický vliv nové svobody pohybu, se takzvané „globalizační“ procesy odrážejí v redistribuci privilegií a deprivací, bohatství a chudoby, schopnosti a neschopnosti, moci a bezmocnosti, svobody a omezení. Dnes jsme svědky procesu celosvětové restratifikace, v němž se vytváří nová celosvětová sociokulturní škála a hierarchie.

Kvazisuverenity, teritoriální rozdělení a segregace identit, které podporuje a činí nutností globalizace trhů a informací, nejsou odrazem různosti rovných partnerů. To, co je pro některé svobodnou volbou, dopadá na jiné jako krutý osud. A protože těchto „jiných“ nezadržitelně přibývá a protože klesají stále hlouběji do beznaděje z bezperspektivní existence, můžeme docela dobře mluvit o „glokalizaci“ (což je výstižný termín Rolanda Robertsona, demaskující nerozbitnou jednotu „globalizačních“ a „lokalizačních“ tlaků, která se v jednostranném pojmu globalizace přehlíží) a definovat ji obecně jako proces koncentrace kapitálu, financí a všech dalších prostředků volby a účinného jednání, ale také – a snad především – jako proces koncentrace svobody pohybu a svobody jednání (které lze prakticky vzato chápat jako synonyma).

Victor Keegan¹⁴ v komentáři k výsledkům nejnovější Zprávy o vývoji lidstva (*Human Development Report*), vydávané OSN, v níž stojí, že celkové bohatství horních 358 „globálních miliardářů“ se rovná souhrnu příjmů 2,3 miliardy nejchudších lidí (45 procent světové populace), nazval dnešní přeskupování světových zdrojů „novodobou formou lupičství“. Takzvaným „rozvojovým zemím“, které představují přibližně 80 procent světové populace, náleží ve skutečnosti pouze 22 procent globálního bohatství. To však rozhodně není mez, za kterou již soudobá polarizace pravděpodobně nepůjde, protože podíl globálního příjmu, který dnes připadá na chudé, je ještě menší: v roce 1991 obdrželo 85 procent světové populace pouze 15 procent světového příjmu. Není divu, že pro-

pastně skrovné 2,3 procenta globálního bohatství, které vlastnilo 20 procent nejchudších zemí před třiceti lety, od té doby ještě dále klesly na 1,4 procenta.

Také globální komunikační síť, jež se velebí jako vstupní brána k nové, posud neslychané svobodě a především jako technologický základ nastávající rovnosti, je prokazatelně využívána velmi selektivně; spíše než brána je to úzká štěrbina v tlusté zdi. Jen málo (a stále méně) lidí dostává propustku opravňující k průchodu. „Jediné, co dnes dělají počítače pro třetí svět, je, že přesněji zaznamenávají jeho úpadek,“ říká Keegan. A uzavírá: „Kdyby se (jak zjistil jeden americký kritik) oněch 358 lidí rozhodlo ponechat si každý asi tak pět milionů dolarů, aby se nějak protloukli životem, a zbytek by rozdali, v podstatě by mohli zdvojnásobit roční příjem téměř poloviny lidstva. A prase by mělo křídla.“

John Kavanagh z Washington Institute of Policy Research říká:

Extrémně bohatým přinesla globalizace další příležitosti ještě rychleji vydělávat peníze. Tito lidé využili nejnovější technologie k tomu, aby nevídanou rychlostí přesouvali kolem zeměkoule obrovské částky peněz a spekovali ještě úspěšněji.

Na život chudých nemá tato technologie bohužel žádný vliv. Globalizace je vlastně paradox. Zatímco velmi malému množství lidí je ohromně prospěšná, dvě třetiny světové populace vynechává či marginalizuje.¹⁵

Ve folkloru nové generace „osvícených tříd“, pěstovaném v novém báječném monetaristickém světě kočovného kapitálu, by se řeklo, že když se otevrou stavidla a odštělí všechny státem udržované přehradu, na světě bude volné místo pro každého. Podle takového folkloristického přesvědčení je svoboda (v prvé řadě pohybu obchodu a kapitálu) pařeníštěm, ve kterém

bohatství poroste rychleji než kdy předtím. A jakmile se bohatství rozmnoží, bude ho více pro každého.

Chudí světa – ať už staří, nebo noví, dědiční, nebo počítačové – by v této folkloristické pohádce sotva poznali svůj úděl. Média, která zvěstují ustavení celosvětového trhu a jimiž je tento trh instalován, slibovanému efektu „prokapávání“ nenapomáhají, ale spíše ho znemožňují. Ve virtuální realitě se rodí, klíčí a vzkvétají nové majetky, neprostupně izolované od staromódní, nahrubo zpracované reality chudých. Tvorba bohatství v konečném důsledku směřuje k emancipaci od svých letitých – omezujících a únavných – vazeb s výrobou věcí, zpracováním materiálů, vytvářením pracovních míst a řízením lidí. Staří bohatí potřebovali chudé, kteří vytvářeli a udržovali jejich bohatství. Tato závislost ve všech dřívějších dobách mírnila střet zájmů a ponoukala k jistému, byť jen chabému úsilí a starosti. Noví bohatí už chudé nepotřebují. Ráj úplné svobody je konečně na dosah.

Lež volnotržního příslibu je dobře zamaskována; souvislost mezi rostoucí bídou a zoufalstvím mnoha „uvázlých“ a novými svobodami mála mobilních je ve zprávách přicházejících z končin vystavených negativním dopadům „glokalizace“ těžko postřehnutelná. Naopak to vypadá, že tyto dva jevy náleží k odlišným světům a že každý má své vlastní, zcela rozdílné příčiny. Z takových zpráv bychom nikdy neuhádli, že rychlé obohacování a rychlé ožebračování mají stejný kořen, že „uváznutí“ ubohých je stejně zákonitým výsledkem „glokalizačních“ tlaků jako nebetyčné svobody úspěšných (podobně jako bychom ze sociologických analýz holocaustu a jiných podob genocidy nikdy nepřišli na to, že jsou v moderní společnosti stejně „doma“ jako ekonomický, technologický a vědecký pokrok a zvyšování životní úrovně).

Ryszard Kapuściński, jeden z nemilosrdných kronikářů současného života, nedávno objasnil, že k efektinímu maskování se dospívá pomocí tří navzájem spojených triků, jichž média, režirující příležitostně

karnevalové výbuchy veřejného zájmu o situaci „chudých světa“, důsledně využívají.¹⁶

Za prvé zprávu o hladomoru, pravděpodobně posledním zbývajícím důvodem k prolomení každodenní lhostejnosti, zpravidla provází důrazná připomínka, že tytéž daleké kraje, kde lidé, „jak bylo vidět v televizi“, umírají hladu a nemocí, jsou kolébkou „asijských tygrů“, příkladných prebendářů nového imaginativního a odvážného způsobu, jak přistoupit k věci. Vůbec nevádí, že všichni „tygři“ dohromady nepředstavují více než jedno procento obyvatelstva Asie. Předpokládá se, že budou demonstrovat, co mělo být prokázáno – že bídný úděl hladových a nesnaživých je jejich volba *sui generis*. Alternativy jsou dostupné a v dosahu, ale nebyly zvoleny pro nedostatek píle a odhodlání. V podtextu se sděluje, že chudí sami nejsou odpovědní za svůj osud; že si mohli, tak jako „tygři“, zvolit – snadná kořist se nenabízí pouze choutkám tygrů.

Za druhé je zpráva redakčně zpracována a sestavena tak, že problém chudoby a deprivace převádí na otázku hladu jako takového. Tento trik dosahuje jedním rázem dvou účinků: skutečná míra chudoby se podhodnocuje (trvale je podvyživeno 800 milionů lidí, ale v chudobě žijí asi 4 miliardy lidí – dvě třetiny světové populace) a úkol, který před námi stojí, je omezen na nalezení potravy pro hladovějící. Jak ale zdůrazňuje Kapuściński, taková prezentace problému chudoby (jejímž příkladem je jedno z nedávných vydání časopisu *The Economist*, ve kterém se svět chudoby analyzuje pod titulem „Jak nasytit svět“) „nesmírně snižuje důstojnost lidí, jimž údajně chceme pomoci, nebo jim v podstatě upírá plné lidství“. Rovnice „chudoba rovná se hlad“ zakrývá spoustu jiných a složitých aspektů chudoby – „otřesné životní a bytové podmínky, nemocnost, ngramotnost, agresivitu, rozpad rodin, oslabování sociálních vazeb, bezperspektivnost a neproduktivnost“, tedy bolesti, které nevyléčí suchary s vysokým obsahem proteinů a su-

šené mléko. Kapuściński vzpomíná, jak putoval africkými osadami a vesnicemi a setkával se s dětmi, „které na mně nezebraly chleba, vodu, čokoládu nebo hračky, ale propisky, protože chodily do školy a neměly tam čím psát“.

Dodejme, že veškeré souvislosti hrozivých obrazů hladomoru, jak je publikují média, s úbytkem práce a pracovních míst (tj. s globálními příčinami lokální chudoby) se pečlivě obcházejí. Vidíme jenom lidi a hlad, ale ať napínáme zrak sebevíc, v záběru nenajdeme jediný pracovní nástroj, kousek orné půdy nebo nějaké dobytče a v komentáři o takových věcech nepadne ani zmínka. Jako by nebylo žádného spojení mezi marností každodenního „vstaň a něco dělej“, jež je adresováno chudým ve světě, který nepotřebuje žádnou další pracovní sílu – rozhodně ne v zemích, kde lidé na obrazovce hladovějí –, a situací lidí, jimž se jako na karnevalu či „dobročinném bazaru“ nabízí ventil pro potlačovaný morální pud. Bohatství je globální, bída lokální, a žádné kauzální spojení mezi nimi není – alespoň ne ve spektaklu nasycených a sytících se.

Victor Hugo nechal jednu ze svých postav – Enjolras – krátce před smrtí na jedné z mnoha barikád devatenáctého století toužebně zvolat: „Dvacáté století bude šťastné!“ Došlo k tomu, komentuje to René Passet, že „tytéž nehmotné technologie, které tuto naději udržovaly, s sebou zároveň nesou její popření“, zvláště když je „provází horečná politika planetární liberalizace směny a pohybu kapitálu“. Technologie, které čas a prostor prakticky odstraňují, nepotřebují mnoho času, aby prostor oloupily a ožebračily. Kapitál činí opravdu globálním a všem těm, kteří nemohou ani dodržovat, ani zarazit nové kočovné zvyky kapitálu, nezbyvá než se bezmocně dívat, jak jejich živobytí chřadne a vyhasíná, a divit se, odkud ta rána mohla přijít. Globální toky finančních zdrojů jsou snad stejně nehmotné jako elektronická síť, již procházejí, ale lokální stopy jejich cest jsou bolestně hmatatelné

a reálné: „kvalitativní vylidňování“, destrukce lokálních ekonomik, jež byly kdysi schopny živit místní obyvatele, vyloučení milionů lidí neschopných néchat se pohltit novou globální ekonomikou.

Za třetí katastrofické divadlo prezentované médii podporuje a upevňuje obyčejnou každodenní morální lhostejnost ještě jiným způsobem než jen tím, že vybíjí nahromaděné zásoby morálního citění. Z dlouhodobého hlediska vede k tomu, že se „rozvinutá část světa obklopuje bezpečnostním pásmem neangažovanosti a buduje globální Berlínskou zeď. Veškeré informace přicházející „zvenčí“ jsou obrazy války, vražd, drog, plenění, infekčních chorob, utečenců a hladu, zkrátka něčeho, co nás ohrožuje.“ Jenom zřídka, vždycky jaksi mezi řádky a nikdy ne v souvislosti se scénami občanských válek a masakrů, slyšíme o vražedných zbraních v nich užívaných. Ještě vzácněji, pakliže vůbec, se nám připomene to, o čem víme, ale raději nechceme slyšet: že všechny tyto zbraně užívané k přeměně dalekých domovin ve vražedná pole dodaly naše zbrojovky – životní míza naší hýčkané prosperity – žárlivě si střežící své zakázky a pyšné na svou produktivitu a globální konkurenceschopnost. Ve veřejném vědomí se usazuje umělý obraz brutality – obraz „odpudivých ulic“, na první pohled varujících „neprůchodných oblastí“, zveličené zpodobení světa zločinu, cizího, nelidského světa mimo morálku a bez naděje na spásu. Pokusy zachránit tento svět před nejhoršími důsledky jeho vlastní krutosti mohou přinést pouze pomíjivé výsledky a v delším časovém horizontu uspět nemohou. Všechna záchranná lana lze snadno převázat do dalších oprátek.

Spojení „vzdálených lokalit“ s vraždami, epidemiemi a pleněním hraje ještě jinou důležitou roli. U vědomí jejich monstróznosti nelze než děkovat Bohu, že je udělal tím, čím jsou – *vzdálenými* lokalitami –, a modlit se, aby to tak zůstalo.

Přání hladových jít tam, kde je hojnost jídla, je zcela v souladu s tím, co bychom přirozeně očekávali od

racionálních lidských bytostí. Také svědomí napovídá, že správné a morální je nechat je jednat podle tohoto přání. A právě kvůli této nepopiratelné racionálnosti a morální správnosti se cítí racionální a morálně uvědomělý svět tak sklíčený tváří v tvář vyhlídce na masovou migraci chudých a hladových. Je tak těžké bez pocitu viny upřít chudým a hladovým jejich právo jít tam, kde je jídla více, a je v podstatě nemožné předložit přesvědčivé racionální argumenty, jež by prokázaly, že taková migrace by pro ně byla nerozumným rozhodnutím. Výzva je to opravdu strašlivá: musíme jiným upřít totéž právo na svobodu pohybu, které velebíme jako nejvyšší výtěžek globalizujícího se světa a záruku jeho rostoucí prosperity...

Obrazy nelidskosti, jež vládne v zemích, kde žijí potenciální migranti, tak přijdou vhod. Posilují odhodlání, jemuž k opoře chybějí racionální a morální argumenty. Pomáhají držet místní na místě a globálům umožňují s čistým svědomím cestovat po světě.

Turisté a tuláci